

การพัฒนาลูกส่งกลองชุดในเพลงหมอลำ ด้วยเทคนิคลิเนียร์

Development of Drum Fills for Isaan Folk Music (Mor Lam) by Using Linear Drumming Technique

พจณ พิบุ้ง (Pajone Peebung)¹

บทคัดย่อ

บทความนี้ผู้เขียนต้องการนำเสนอการพัฒนาลูกส่งกลองชุด (drum fill) เพื่อใช้ในเพลงหมอลำ ด้วยเทคนิคลิเนียร์ (linear drumming) โดยต่อยอดจากโครงสร้างของลูกส่งกลองชุดแบบดั้งเดิมที่ใช้ในเพลงหมอลำ ลูกส่งกลองชุดแบบดั้งเดิมที่ใช้ในเพลงหมอลำเป็นลูกส่งที่มีอัตลักษณ์ เรียกกันโดยทั่วไปว่า “ลูกส่งหมอลำ” ลักษณะโครงสร้างของลูกส่งดังกล่าวมีความยาวสี่จังหวะหรือหนึ่งห้องเพลง (4-beat fill, 1-bar fill) โดยในหนึ่งห้องเพลงแบ่งออกได้เป็นสองประโยค ประโยคละสองจังหวะ คล้ายกับประโยคเพลงแบบถาม-ตอบ ซึ่งใช้กันมาอย่างต่อเนื่องในเพลงหมอลำทุกประเภท ได้แก่ หมอลำเรื่องต่อกลอน หมอลำเพลิน หมอลำซิ่ง และเพลงลูกทุ่ง-หมอลำ หากพิจารณาในแง่พัฒนาการเชิงเทคนิคของลูกส่งกลองชุดที่ใช้ในเพลงหมอลำนั้นพบว่าการเปลี่ยนแปลงน้อยกว่าด้านกระบวนจังหวะกลอง (drum pattern) หรือที่รู้จักโดยทั่วไปว่า “จังหวะหมอลำ” อย่างเห็นได้ชัด บทความนี้นำเสนอการพัฒนาลูกส่งกลองชุดเพื่อใช้ในเพลงหมอลำโดยนำเอาเทคนิคลิเนียร์สำหรับกลองเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์ เนื่องจากเป็นเทคนิคที่นิยมใช้อย่างแพร่หลายในปัจจุบัน รวมถึงยังสามารถประยุกต์ใช้กับดนตรีได้หลากหลายประเภท ซึ่งจะเป็นชุดความรู้รวมถึงแนวทางในการสร้างสรรค์ดนตรีประจำถิ่นต่อไป

คำสำคัญ: กลองชุด, หมอลำ, ลูกส่งกลองชุด, ลิเนียร์

¹ นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาดุริยางคศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
Ph.D. Candidate in the Doctor of Philosophy Program in Music, Faculty of Fine and Applied Arts,
Khon Kaen University
E-mail: pajonepee@kku.ac.th

Abstract

The purpose of this article is to develop drum fills for Isaan folk music (Mor Lam) by using linear drumming techniques based on the structure of traditional Mor Lam drum fill. The traditional drum fill of Mor Lam was a unique drum fill that was commonly known as “Mor Lam Drum Fill”. The structure of this drum fill consisted of a 4-beat fill or a 1-bar fill. A full bar fill was divided into 2 phrases and each phrase contained 2 beats like the sentence of the question-and-answer song which was widely used in all types of Mor Lam such as Mor Lam Rueng Tor Klon, Mor Lam Ploen, Mor Lam Sing, and Luk Thung Mor Lam. However, it found that there were fewer *changes of technical evolution* in Mor Lam drum fills than in the drum patterns or “Mor Lam Beat”. Therefore, the aim of this academic article was to describe the development and creation of Mor Lam drum fills by using linear drumming which was a well-known drumming technique and applicable to various types of music. This article also included knowledge and guideline for the further creation and development of folk music.

Keywords: Drum set, Mor lam, Drum fills, Linear drumming

1. บทนำ

หมอลำ เป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านที่มีความสำคัญและโดดเด่นที่สุดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือและเป็นหนึ่งในวิถียุณห้ำของความเป็นอีสานอันประกอบด้วย ข้าวเหนียว ลาบ ส้มตำ หมอลำ และปลาแร่ (ชนาภิวัฒน์ ชันทะ, 2563) ทำหน้าที่ให้ความบันเทิง ความรู้ สั่งสอนศีลธรรม เยียวยาความเจ็บไข้ รวมทั้งเป็นสิ่งที่กำหนดค่านิยม วัฒนธรรม ประเพณีและความเชื่อของผู้คน หมอลำจึงเป็นสื่อที่มีความผูกพันกับผู้คนในภูมิภาค ทั้งยังเป็นฟันเฟืองขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจของท้องถิ่นและประเทศในภาคธุรกิจบันเทิง ซึ่งได้รับการสืบทอดต่อเนื่องจากอดีตถึงปัจจุบัน การกำเนิดของหมอลำนั้น

ไม่สามารถระบุได้แน่ชัด มีเพียงข้อสันนิษฐานต่าง ๆ เกี่ยวกับที่มาของศิลปะการแสดงประเภทนี้เท่านั้น

พรสรวง เกาหี (2543) ได้แบ่งยุคของหมอลำตามห้วงเวลาและพัฒนาการ ได้แก่มหมอลำพื้น ซึ่งมีมาแต่โบราณ เป็นการเล่าวรรณกรรมพื้นบ้านผ่านการลำ (การขับร้อง) ผู้ขับลำหรือหมอลำจะเล่าเรื่องโดยแสดงเป็นตัวละครทุกตัวเพียงผู้เดียว โดยมีหมอแคนทำหน้าที่บรรเลงแคนประกอบ หมอลำกลอน เป็นการลำประชันความรู้ระหว่างหมอลำสองคน หัวข้อในการลำมีทั้งเรื่องความรู้ทางโลกและทางธรรม มีทั้งการลำประชันระหว่างหมอลำชายกับหมอลำชาย และหมอลำชายกับหมอลำหญิง โดยมีหมอแคนบรรเลงแคนประกอบเช่นเดียวกับหมอลำพื้น หมอลำหมู่ เป็นการแสดงหมอลำที่เกิดขึ้นราว พ.ศ. 2480 มีความคล้ายกับหมอลำพื้นใน ลักษณะที่เป็นการเล่าเรื่องเหมือนกัน แต่หมอลำหมู่จะใช้หมอลำหนึ่งคนแทนตัวแสดงเพียงหนึ่งตัว ทำให้ใช้ผู้แสดงจำนวนมากขึ้น และเรียกกลุ่มของหมอลำประเภทนี้ว่าคณะ เช่น หมอลำคณะรัตนศิลป์ หมอลำคณะระบิยบาวาทศิลป์ หมอลำคณะประถมบันเทิงศิลป์ เป็นต้น เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงระยะแรกมีเพียงแคน ต่อมาจึงได้เพิ่มเครื่องดนตรีพื้นบ้านอื่นๆ และเครื่องดนตรีตะวันตกในท้ายที่สุด และหมอลำซิ่ง หรือหมอลำกลอนซิ่ง เป็นหมอลำประเภทใหม่ที่เกิดขึ้นราว พ.ศ. 2530 โดยเป็น การประยุกต์หมอลำกลอนเข้ากับการบรรเลงดนตรีประกอบด้วยเครื่องดนตรีตะวันตก โดยมีผู้บุกเบิกคนสำคัญคือหมอลำสุนทร ชัยรุ่งเรือง และหมอลำราตรี ศรีวิไล

ดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น เครื่องดนตรีใช้ประกอบการแสดงหมอลำพื้น หมอลำกลอน และหมอลำหมู่ ในระยะแรกใช้เพียงแคนดวงเดียวเท่านั้น ต่อมาจึงได้นำเครื่องดนตรีพื้นบ้านอื่น ๆ เข้ามาในคณะหมอลำหมู่ และในราว พ.ศ. 2507 หมอลำหมู่คณะรังสิมันต์ จากจังหวัดอุบลราชธานีได้นำกลองชุดเข้ามาใช้ประกอบการแสดง ซึ่งถือเป็นเครื่องดนตรีตะวันตกชนิดแรกที่น่ามาใช้ในการแสดงหมอลำ (พรเทพ วีระพูล, 2535) โดยมีวัตถุประสงค์หลัก คือ ใช้สร้างกระสวนจังหวะกลอง (drum pattern) ประกอบการลำในบางช่วง เพื่อให้เกิดความคึกคักสนุกสนาน นอกจากนี้ยังใช้สร้างเสียงประกอบบรรยากาศในการแสดง (sound effect) อีกด้วย

กระสวนจังหวะกลองชุดที่ใช้ในเพลงหมอลำมีชื่อเรียกเฉพาะว่า “จังหวะหมอลำ” ซึ่งเป็นกระสวนจังหวะที่มีเอกลักษณ์และมีพัฒนาการเชิงเทคนิคที่ซับซ้อนขึ้นตามลำดับเวลาจากอดีตถึงปัจจุบัน ในทางตรงกันข้าม ลูกส่งกลองชุด (drum fill) สำหรับเพลงหมอลำ

ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญในการบรรเลงกลองชุดเช่นเดียวกับกระสวนจังหวะกลับมีการพัฒนาในเชิงเทคนิคที่น้อยกว่า เห็นได้จากปัจจุบันที่ยังใช้ลูกส่งกลองชุดด้วยรูปแบบดั้งเดิมในการบรรเลงโดยมีการเปลี่ยนแปลงค่อนข้างน้อย ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนจึงได้นำเสนอการพัฒนาลูกส่งกลองชุดเพื่อใช้ในเพลงหมอลำ โดยใช้เทคนิคลิเนียร์สำหรับกลอง (linear drumming) เป็นแนวทางในการสร้างสรรค์ เนื่องจากเป็นเทคนิคที่นิยมใช้กันอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน ทั้งยังสามารถประยุกต์ใช้กับดนตรีได้หลากหลายประเภท ทั้งนี้เพื่อให้เป็นชุดความรู้ในการสร้างเสียงใหม่ๆ และเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์ดนตรีประจำถิ่นต่อไป

2. การพัฒนาลูกส่งกลองชุดในเพลงหมอลำด้วยเทคนิคลิเนียร์

ลูกส่งกลองชุด เป็นองค์ประกอบสำคัญของการบรรเลงกลองชุดในบทเพลง เช่นเดียวกับการบรรเลงกระสวนจังหวะ ซึ่งลูกส่งกลองชุดนั้นเป็นการบรรเลงประโยคกลองสั้น ๆ คล้ายกับการเดี่ยวกลอง เพื่อเชื่อมระหว่างท่อนเพลงหนึ่ง กับท่อนเพลงถัดไป ตำแหน่งของการส่งกลองจะเกิดขึ้นที่ห้องสุดท้ายของท่อนเพลง โดยปกติจะมีความยาว 1 – 4 จังหวะ หรือ 1 ห้องเพลง แต่ในบางกรณีอาจยาวถึง 2 ห้องเพลง

ภาพประกอบที่ 1: แสดงตำแหน่งของการส่งกลองในบทเพลง ในตัวอย่างนี้การส่งเกิดในท้ายท่อนนำเสนอ (introduction) มีความยาวสองจังหวะ

ที่มา: หนังสือ Alfie's beginning drumset method (2005)

ภาพประกอบที่ 2: แสดงตำแหน่งของการส่งกลองในบทเพลงที่มีความยาวสี่จังหวะ
ที่มา: หนังสือ Alfie's beginning drumset method (2005)

ลูกส่งกลองชุดในเพลงหมอลำเป็นลูกส่งที่มีเอกลักษณ์ มีชื่อเรียกเฉพาะว่า “ลูกส่งหมอลำ” เป็นลูกส่งที่มีความยาว 4 จังหวะ อยู่ในอัตราจังหวะ 4/4 โดยแบ่งประโยคออกได้เป็น 2 ประโยค ประโยคละ 2 จังหวะ ดังโครงสร้างต่อไปนี้

ภาพประกอบที่ 3: แสดงโครงสร้างของลูกส่งกลองชุดในเพลงหมอลำ

กระสวนจังหวะที่มักใช้ในการสร้างลูกส่งมีลักษณะพื้นฐานดังนี้

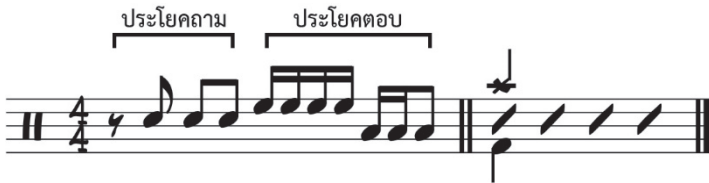
ภาพประกอบที่ 4: แสดงกระสวนจังหวะที่ใช้ในลูกส่งกลองชุดในเพลงหมอลำ

เมื่อมีการจัดเรียงเสียงของกลองชุดลงในกระสวนจังหวะที่กำหนด (orchestration) จะได้ลูกส่งกลองชุดที่เป็นแบบฉบับดังต่อไปนี้

ภาพประกอบที่ 5: แสดงลูกส่งกลองชุดในเพลงหมอลำ

จากตัวอย่างในภาพประกอบที่ 5 ตำแหน่งของเสียงกลองในประโยคถามที่บรรเลงด้วยกลองทอม สามารถเปลี่ยนตำแหน่งไปใช้กลองสนแนร์ได้ เช่นเดียวกับประโยคตอบที่บรรเลงด้วยกลองทอม สามารถสลับไปได้เช่นกัน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ภาพประกอบที่ 6: แสดงการจัดเรียงเสียงใหม่ของลูกส่งกลองชุดในเพลงหมอลำ

ตัวอย่างต่อไปนี้เป็นลูกส่งกลองชุดในเพลงหมอลำที่พัฒนาจากโครงสร้างดังกล่าว

ภาพประกอบที่ 7: แสดงลูกส่งกลองชุดในเพลงหมอลำแบบต่างๆ ที่พัฒนาจากโครงสร้างดั้งเดิม

ภาพประกอบที่ 7: แสดงลูกส่งกลองชุดในเพลงหมอลำแบบต่างๆ ที่พัฒนาจากโครงสร้างดั้งเดิม (ต่อ)

จากตัวอย่างในภาพประกอบที่ 7 เสียงกลองทั้งในประโยคถามและประโยคตอบสามารถสลับตำแหน่งได้ รวมถึงสามารถเพิ่มโน้ตกลองใหญ่ในจังหวะตก (downbeat) ได้เช่นกัน

ภาพประกอบที่ 8: แสดงตัวอย่างการเปลี่ยนตำแหน่งเสียงกลอง และการเพิ่มโน้ตกลองใหญ่ในจังหวะตก

เทคนิคคลีเนียร์สำหรับกลอง (linear drumming) เป็นวิธีการบรรเลงกลองโดยที่ไม่มีโน้ตใดๆ เกิดขึ้นพร้อมกัน (unison) (Frank Katz, 2006) ซึ่งสามารถใช้เป็นกระสวนจังหวะและลูกส่งได้เช่นกัน

ภาพประกอบที่ 9: แสดงกระสวนจังหวะกลองที่ใช้เทคนิคลิเนียร์

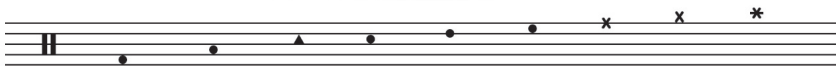

ภาพประกอบที่ 10: แสดงลูกส่งกลองชุดที่ใช้เทคนิคลิเนียร์

ที่มา: <https://www.onlinedrummer.com/drum-beats/six-linear-skeleton-drum-fills/> (Mar 30, 2022)

ในการพัฒนาลูกส่งกลองชุดเพื่อใช้ในเพลงหมอลำด้วยเทคนิคลิเนียร์สำหรับกลอง เป็นการสร้างสรรค์ที่อยู่บนพื้นฐานโครงสร้างเดิม กล่าวคือ โน้ตทั้งหมดจะถูกจัดให้อยู่ใน โครงสร้างประโยคถาม-ตอบ ประโยคละ 2 จังหวะ โดยแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่

- 1) การคงประโยคถามให้เป็นแบบดั้งเดิม ประโยคตอบพัฒนาด้วยเทคนิคลิเนียร์
- 2) การพัฒนาประโยคถามด้วยเทคนิคลิเนียร์ ประโยคตอบเป็นแบบดั้งเดิม และ
- 3) การพัฒนาประโยคถามและประโยคตอบด้วยเทคนิคลิเนียร์

ก๊วยแจกลอง กลองใหญ่ กลองฟลอร์ทอม คาวเบลล์ กลองสนับร์ กลองทอม 2 กลองทอม 1 ฉาบไต้ ฉาบไซแฮท ฉาบแครช

ภาพประกอบที่ 11: แสดงตำแหน่งของกลองและฉาบในบรรทัดห้าเส้น

2.1 การคงประโยคถามให้เป็นแบบดั้งเดิม ประโยคตอบพัฒนาด้วยเทคนิคลีเนียร์

การพัฒนาลูกส่งกลองชุดในเพลงหมอลำด้วยการคงประโยคถามให้เป็นแบบดั้งเดิม ประโยคตอบพัฒนาด้วยเทคนิคลีเนียร์ เป็นการสร้างลูกส่งกลองชุดที่มีความยาว 4 จังหวะ หรือ 1 ห้องเพลง โดยมีโครงสร้างแบ่งออกเป็น 2 ประโยค โดยประโยคแรกเป็นประโยคถาม มีความยาว 2 จังหวะ ประโยคถัดมาเป็นประโยคตอบ มีความยาว 2 จังหวะ เช่นกัน (ผู้เขียน) ดังปรากฏต่อไปนี้

ภาพประกอบที่ 12: แสดงลูกส่งกลองชุดในเพลงหมอลำที่พัฒนาด้วยเทคนิคลีเนียร์ในประโยคตอบ

ภาพประกอบที่ 12: แสดงลูกส่งกลองชุดในเพลงหมอลำที่พัฒนาด้วยเทคนิคลิเนียร์ ในประโยคตอบ (ต่อ)

2.2 การพัฒนาประโยคถามด้วยเทคนิคลิเนียร์ ประโยคตอบเป็นแบบดั้งเดิม

การพัฒนาลูกส่งกลองชุดในเพลงหมอลำด้วยการใช้เทคนิคลิเนียร์ในประโยคถาม ส่วนประโยคตอบใช้เทคนิคแบบดั้งเดิม เป็นการสร้างลูกส่งกลองชุดที่มีความยาว 4 จังหวะ หรือ 1 ท้องเพลง โดยมีโครงสร้างแบ่งออกเป็น 2 ประโยค โดยประโยคแรกเป็นประโยคถาม มีความยาว 2 จังหวะ ประโยคถัดมาเป็นประโยคตอบ มีความยาว 2 จังหวะเช่นกัน (ผู้เขียน) ดังปรากฏต่อไปนี้

ภาพประกอบที่ 13: แสดงลูกส่งกลองชุดในเพลงหมอลำที่พัฒนาด้วยเทคนิคเนียร์ในประโยคถาม

ภาพประกอบที่ 13: แสดงลูกส่งกลองชุดในเพลงหมอลำที่พัฒนาด้วยเทคนิคลิเนียร์
ในประโยคสาม (ต่อ)

ภาพประกอบที่ 13: แสดงลูกส่งกลองชุดในเพลงหมอลำที่พัฒนาด้วยเทคนิคลิเนียร์
ในประโยคถาม (ต่อ)

2.3 การพัฒนาประโยคถามและประโยคตอบด้วยเทคนิคลิเนียร์

เป็นการสร้างสรรค์ลูกส่งกลองชุดในเพลงหมอลำด้วยเทคนิคลิเนียร์ทั้งในประโยคถามและประโยคตอบ โดยเป็นการผสมผสานลูกส่งจากประโยคที่ใช้เทคนิคลิเนียร์ทั้งสองกลุ่มก่อนหน้าเข้าด้วยกัน (ผู้เขียน) ดังปรากฏต่อไปนี้

ภาพประกอบที่ 14: แสดงลูกส่งกลองชุดในเพลงหมอลำที่พัฒนาด้วยเทคนิคลิเนียร์
ในประโยคถามและประโยคตอบ

ภาพประกอบที่ 14: แสดงลูกส่งกลองชุดในเพลงหมอลำที่พัฒนาด้วยเทคนิคเนียร์
ในประโยคถามและประโยคตอบ (ต่อ)

ภาพประกอบที่ 14: แสดงลูกส่งกลองชุดในเพลงหมอลำที่พัฒนาด้วยเทคนิคลิเนียร์ ในประโยคถามและประโยคตอบ (ต่อ)

3. สรุป

การพัฒนาลูกส่งกลองชุดในเพลงหมอลำด้วยเทคนิคลิเนียร์ เป็นการสร้างสรรค์ลูกส่งกลองชุดที่ใช้ในเพลงหมอลำ โดยต่อยอดจากโครงสร้างการส่งกลองชุดแบบดั้งเดิม ซึ่งใช้ในเพลงหมอลำมาเป็นเวลาช้านาน การพัฒนาดังกล่าวเป็นแนวทางหนึ่งในการขยายขอบเขตเชิงเทคนิคเพื่อเป็นวัตถุดิบในการสร้างสรรค์ผลงานเพลงพื้นเมืองด้วยการใช้เทคนิคลิเนียร์สำหรับกลอง (linear drumming)

ในการต่อยอดจากลูกส่งกลองชุดแบบดั้งเดิมเพื่อให้ได้เสียงใหม่บนโครงสร้างแก่นอกจากการรักษาโครงสร้างเดิมของลูกส่งกลองชุดในเพลงหมอลำแล้ว ในการสร้างสรรค์ครั้งนี้ยังได้คำนึงถึงปัจจัยอื่นๆ ได้แก่ การรักษาวลี (motif) ของลูกส่งกลองให้ใกล้เคียงกับแบบดั้งเดิม ความต่อเนื่องของจังหวะ (rhythmic flow) ให้มีความลื่นไหล ไม่สะดุด และการจัดเรียงเสียงกลองขึ้นต่าง ๆ (orchestration) อย่างระมัดระวัง เพื่อให้สะดวกต่อการบรรเลงและเข้ากันได้กับเสียงของเครื่องดนตรีชิ้นอื่นๆ ในวง

ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วว่าการใช้เทคนิคนี้ยี่ในการสร้างสรรค์ลูกส่งกลองชุดในเพลงหมอลำเป็นเพียงแนวทางหนึ่งในการสร้างสรรค์เสียงใหม่ ๆ ให้กับบทเพลงประเภทนี้ ฉะนั้นการได้ทดลองใช้เทคนิคอื่น ๆ ในการสร้างสรรค์ เช่น การจัดเรียงเสียงกลองใหม่ (reorchestration) การเปลี่ยนลำดับจังหวะ (permutation) การใช้กระเบื้องคู่ (double bass techniques) ย่อมจะเกิดประโยชน์และเป็นการขยายแนวคิดใหม่ในการอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ถือเป็นหนึ่งในการรักษาและต่อยอดมรดกทางวัฒนธรรมที่บรรพชนได้สร้างสรรค์จนเกิดเป็นอัตลักษณ์ทางดนตรีที่น่าภาคภูมิใจของชาวอีสาน

4. บรรณานุกรม

- ชนาภวัฒน์ ชันทะ และอุ๋นเรือน เล็กน้อย (2563). ปลาแดก : การเชื่อมโยงพหุวัฒนธรรมการบริโภคของคนอีสาน. วารสารวิจัยวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์. ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม 2563, 96 – 109. <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/jmsr/article/view/244649/166544>
- พรเทพ วีระพล. (2535). การแสดงทางเครื่องหมอลำหมู่. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ).
- พรสรวง เกาหวี. (2543). พัฒนาการของหมอลำในเมืองอุบลราชธานี. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่).
- Frank Katz. (2006). Contemporary Drumset Phrasing: Creative Grooves and Fills for Funk, Fusion, Jazz and More. Wisconsin: Hal Leonard Corporation.

- Nate Brown. (2022). Six Linear “Skeleton” Drum Fills. Retrieved Mar 30, 2022, from <https://www.onlinedrummer.com/drum-beats/six-linear-skeleton-drum-fills/>
- Rick Latham. (2009). Advanced Funk Studies. California: Rick Latham Publish Company.
- Sandy Feldstein, Dave Back. (2005). Alfred’s Beginning Drumset Method. California: Alfred Publishing.